

7. Oppvekstkår og registrert kriminalitet

- 23 prosent blir siktet for lovbrudd før de fyller 22 år.
- For de mer alvorlige forhold, forbrytelsene, er tilsvarende tall 11 prosent.
- Indikatorer på dårlige oppvekstkår ved 10-årsalder henger sammen med høyere andel siktede.
- Indikatorene har tilsvarende betydning både for vold, narkotika og vinningskriminalitet.

En rekke studier viser at det er en sosial skjevhet i hvem som begår og blir siktet eller straffet for kriminalitet. Dette antyder en tett sammenheng med marginalisering og andre sosiale problemer. Et problem i slike studier er at man ikke vet i hvilken grad marginalisering fører til kriminalitet eller om det er en kriminell livsstil som fører til marginalisering. Trolig inngår begge deler som gjensidig forsterkende prosesser som fører til en akkumulasjon av sosiale problemer over tid som så gjør kriminalitet til et mer aktuelt handlingsvalg. Ved å studere sammenhengen mellom foreldrenes egenskaper og barnas kriminalitet blir årsaksretningen mer direkte fordi barns oppvekstkår i stor grad er bestemt gjennom foreldrene.

7.1. Innledning

Oppvekstkår er viktig for barnas senere utvikling, og mange fagdisipliner er opptatt av hvordan foreldre overfører ressurser, verdier, kunnskaper og holdninger til barna, og hvilke konsekvenser dette får for barnas videre utvikling både på kort og lang sikt. Vi snakker da gjerne om sosial arv. Sammenhenger mellom egenskaper ved foreldrene og barnas senere tilegnede egenskaper har særlig vært studert i forhold til utdanning (Raaum 2003), inntekt (Hansen 2001), yrkeskarriere (Mastekaasa 2004) og helse (Elstad, Dahl og Hofoss 2005). Kriminali-

tet er slik sett en av mange senere livserfaringer som henger sammen med ens oppvekstkår. Når det gjelder kriminalitet har man ofte lagt vekt på et klasseperspektiv (Høigård 1997), økonomiske problemer (Sletten 2007) eller utøvelse av foreldreskapet (Fergusson, Swain-Campbell og Horwood 2004).

Selv om det er stor enighet om at oppvekstkår er viktige, er det vanskeligere å angi mer presist hvilke mekanismer som er avgjørende. Kriminalitet er sammenvevd i livsløpet for øvrig, og oppvekstkårenes betydning for kriminalitet går trolig

via andre prosesser som former livsløpet. Dette gjelder både i forhold til sosialisering generelt, sjanser for å lykkes i skole,

jobb og andre sammenhenger. På det helt generelle plan kan vi si at oppvekstkårene gir tilgang til visse ressurser (økonomisk,

Registerdata i Norge

Personnummersystemet i Norge gir grunnlag for å identifisere personer på tvers av en rekke administrative registre i SSB. Vi kan dermed også følge personer over tid gjennom de samme registre og slik analysere sammenhenger over livsløpet.

Denne studien bygger på datamateriale over «lovbruddskarrierer» som ble utviklet på oppdrag av Justisdepartementet og beskrevet nærmere av Skarðhamar (2005, 2006). Her er det benyttet grunnlagsmateriale for statistikken over etterforskede lovbrudd, som gir mulighet for å følge siktede enkeltpersoner fra og med 1992 og frem til og med 2004. De tilgjengelige dataene inneholder dermed opplysninger om alle siktede personer og alle de lovbrudd disse har blitt siktet for i 13-årsperioden. At en person er siktet betyr i denne sammenheng at personen har fått en rettskraftig avgjørelse mot seg ved avsluttet etterforskning. Hvis en person har vært siktet, men siktelsen er frafalt før avsluttet etterforskning, vil personen altså ikke være med i statistikken. SSBs bruk av begrepet *siktet* er derfor ikke synonymt med tilsvarende begrep i straffeprosesslovens paragraf 82.¹

Alle data om andre forhold enn kriminalitet er hentet fra SSBs forløpsdatabase FD-Trygd som dekker hele den norske befolkning fra og med 1992. Forløpsdataene gir oss opplysninger om når en hendelse inntreffer, som for eksempel avsluttet utdanning, sysselsetting og økonomiske forhold. Foreldrene identifiseres også via familieopplysninger i denne databasen.

Analysene tar utgangspunkt i personer som ble født i 1982. Antallet personer i denne kohorten endrer seg noe i tiårsperioden, blant annet på grunn av inn- og utvandring. Populasjonen er derfor definert som alle personer i denne kohorten som var bosatt i Norge gjennom året 1992. Personer som flyttet til landet etter dette, eller som var midlertidig bosatt i et annet land i 1992, er ikke med i utvalget. Noen av personene i dette utvalget kan imidlertid ha flyttet ut av landet etter 1992. Det er sett bort fra personer med innvandrerbakgrunn og der det mangler opplysninger om begge foreldrene. Totalt omfatter datamaterialet 49 975 personer og deres foreldre.

Når vi skal se på sammenhengen mellom oppvekstkår, representert ved egenskaper ved foreldre, og barns kriminalitet, er det enkelte vanskeligheter ved å bruke registerdata. Selv om det er mulig å gjøre koblinger mellom barn og deres foreldre, vet vi ikke om en, begge eller ingen av foreldrene har omsorgen for barnet med mindre foreldrene er gift (med hverandre). Det finnes ikke opplysninger om samboerstatus i registermaterialet, men vi kan gjøre en rimelig tilnærming. Vi har opplysninger om foreldrenes registrerte bostedsadresse, og vi kan anta at personer med felles barn som bor på samme adresse er samboere. Vi kan imidlertid ikke være sikre på at ikke foreldrene bor i hver sin leilighet i samme blokk (altså samme adresse, men forskjellig bolig). Riktignok kan par som har brutt opp velge å bli boende i umiddelbar nærhet av hverandre, men langt de fleste vil trolig flytte noe lenger enn til naboileiligheten slik at denne feilkilden er sannsynligvis liten.

Selv om det i utgangspunktet er mulig å følge både barn og foreldre over tid, skal vi her nøye oss med å se på foreldrenes egenskaper (inkludert sivilstand) ved begynnelsen av observasjonsperioden og barns kriminalitet i den etterfølgende tolvårsperioden. Dette gjøres for at ikke analysen skal bli for kompliserte innenfor rammen av denne artikkelen.

kulturell og sosial kapital) som skaper rammer for hvordan man velger å leve, og legger forutsetninger for individuell utfoldelse senere i livet. Folk som har omtrent likt utgangspunkt økonomisk, sosialt og/eller kulturelt, vil dermed ha en tendens til ende opp i tilsvarende lik situasjon senere i livet.

Norske registerdata gir store muligheter for å undersøke slike sammenhenger, men har så langt vært lite utnyttet i studier av kriminalitet. Det er likevel vanskelig å påvise årsakssammenhenger blant annet fordi vi ikke har opplysninger om mer detaljerte mekanismer i samspillet mellom individ og miljø, og det krever mer avanserte metoder enn det som anvendes her. De observerte sammenhengene er dessuten forenlige med en lang rekke alternative teoretiske forklaringsmodeller. Vi kan likevel *beskrive* noen sammenhenger mellom oppvekstkår og kriminalitet litt nærmere. Vi skal her skissere enkelte empiriske sammenhenger, og antyde noen tolkningsmuligheter underveis.

7.2. Mange begår kriminalitet i løpet av ungdomstida

Det er store forskjeller i hvor mange lovbrudd enkeltpersoner begår i løpet av en gitt periode. De aller fleste registrerte gjerningspersoner er kun skyldig i et enkelt eller et fåtall lovbrudd, mens noen personer er mer aktive lovbrøyttere og står for en forholdsvis stor andel av lovbruddene. Dette har tidligere blitt undersøkt for en litt eldre kohort med bruk av de samme datakildene som benyttes her (Skarðhamar 2005, 2006), men er også kjent fra studier fra andre land (Balvig 1981, Farrington mfl. 2003). Statistikken over siktede inneholder også personer under den kriminelle lavlader, og her skal vi følge personer fra det året de fyller 10

år til det året de fyller 22. Det vil dermed være svært få som blir siktet i begynnelsen av perioden fordi kriminalitet i stor grad forekommer et stykke ut i tenårene, men det er også velkjent at enkelte debuterer svært tidlig. Ved å velge et så ungt utvalg kan vi være rimelig sikre på at vi kan se bort fra kriminalitet begått før observasjonsperioden begynner. Men siden det også er en forholdsvis lang observasjonsperiode, vil vi likevel dekke den alderen der kriminalitet forekommer hyppigst.

Tabell 7.1 viser at 23 prosent ble siktet for minst ett lovbrudd i løpet av perioden 1992-2004. Her skiller det mellom forseelser, som er mindre alvorlige lovbrudd, og forbrytelser som er mer alvorlige.² For denne aldersgruppen vil forseelsene i stor grad være nasking og trafikkriminalitet. Kriminalitetsratene for menn er generelt høyere enn for kvinner. 34 prosent av mennene og 11 prosent av kvinnene ble siktet en eller flere ganger. Nesten alle de siktede er siktet for minst en forseelse (18 prosent). I denne aldersgruppen er forseelsene i stor grad trafikklovbrudd, nasking og brudd på diverse bestemmelser utenfor straffeloven. Kjønnsforskjellene er store både når vi ser på forbrytelser og forseelser.

Tabell 7.1. Siktet, etter kjønn og lovbruddskategori. 1992-2004. Kohort født i 1982. Prosent

	I alt	Menn	Kvinner
	N = 49 975	N = 25 751	N = 24 224
I alt	100	100	100
Siktet i alt	23	34	11
Siktet forseelse i alt	18	27	8
Siktet forbrytelse i alt	11	18	5

Kilde: Kriminalstatistikk og FD-Trygd, Statistisk sentralbyrå.

Ved å avgrense oss til forbrytelser er det snakk om noe mer alvorlige forhold. Noen forseelser kan også være alvorlige og få dramatiske konsekvenser (for eksempel trafikklovbrudd), men forbrytelser sammenfaller i større grad med hva man vanligvis forbinder med «kriminalitet». Det er totalt 11 prosent av kohorten som har blitt siktet for minst en forbrytelse i løpet av analyseperioden, 18 prosent av mennene og 5 prosent av kvinnene.

I løpet av en relativt lang observasjonsperiode, slik som her, er det mulig å begå en rekke lovbrudd, men omtrent halvparten av dem som ble siktet, ble kun siktet for en enkelt forbrytelse. Dette gjelder for både menn og kvinner. Lovbrudd kan dermed sees som en ikke helt uvanlig hendelse i løpet av ungdomstiden, og da primært blant mennene. Kvinnene er i mye mindre grad involvert i forbrytelser, og de begår også sjeldnere gjentatte lovbrudd. Særlig for menn kan vi si at det er først når det er snakk om gjentatte lovbrudd at det kan kalles avvikende atferd.

7.3. Betydning av oppvekstkår

Det er ikke uproblematisk å se på kriminalitet i lys av egenskaper ved foreldrene. Det er ikke uvanlig at foreldre skilles, eller at de aldri ble gift eller samboere i utgangspunktet. De metodologiske problemene ved å identifisere gifte og samboende foreldre med registerdata er redegjort for ovenfor. En annen viktig vurdering er om man skal inkludere egenskaper ved den ene eller begge foreldrene. Her brukes informasjon om begge foreldrene hver for seg. Hvis foreldrene er gift eller samboere, så er saken for så vidt grei: Da kan vi se på egenskaper ved begge foreldre eller kombinasjon av disse. Det er rimelig når det gjelder for eksempel inntekt som bør regnes på

husholdningsnivå. Det er verre når foreldrene er skilt eller ikke bor sammen lenger. Registerdata gir ingen opplysninger om i hvilken grad den forelderen som barnet ikke bor hos bidrar aktivt med omsorg eller forsørgelse av barnet. Vi må kunne gå ut fra at de aller fleste foreldre stiller opp for barnet uansett samværsform, selv om vi vet at dette kan variere. Begge foreldres inntekt må dermed tenkes å være viktig selv etter samlivsbrudd. Samtidig er det også slik at det er betydelig dyrere å holde to boliger enn en bolig, så den økonomiske situasjonen vil likevel være annerledes ved samlivsbrudd. For å regne på husholdningsnivå, burde vi også vite om foreldrene har funnet en ny partner, og eventuelt ta hensyn til den samlede husholdningsinntekten. På den annen side, er det ikke gitt at en ny partner bidrar like mye i forhold til barnet – verken økonomisk eller på andre måter – som forelderen gjør, selv om en ny partner uansett vil påvirke barnets situasjon. Det er praktisk vanskelig å ta hensyn til alle variasjoner i familietype med disse dataene, og det er grunn til å tro at egenskaper ved begge foreldrene er viktige uansett om de bor sammen eller ikke. I det følgende skilles det dermed bare etter om foreldrene er gift/samboere eller ikke, og det sees bort fra om foreldrene eventuelt har fått en ny partner selv om denne nye partneren kan tenkes å ha betydning for barnet.

7.3.1. Foreldres levekårsproblemer gir høyere sannsynlighet for siktelse

Det er velkjent at det er stor forskjell på kriminalitetsratene blant menn og kvinner, men det er mindre klart om levekår eller andre forhold har samme betydning for kriminalitet for begge kjønn. I tabell 7.2 er derfor siktelsesratene for forbrytelser fordelt på kjønn. Vi har allerede sett

at menn har en mye høyere siktelsesrate enn kvinner, og dette vises også her. Mennene har dessuten en høyere andel siktede også når vi har fordelt på de ulike indikatorene på oppvekstkår.

Foreldres utdanningsnivå blir gjerne benyttet som en indikator på sosial og økonomisk kapital, og ressursituasjon generelt. Vi ser at andelen siktede synker med høyere utdanning blant foreldrene. De fleste har foreldre med middels utdanningsnivå, og her er andelen siktede like i

overkant av gjennomsnittet for kohorten. Andel siktede er imidlertid høyere for dem med lavt utdannede foreldre (20 prosent) og lavere hos dem med høyt utdannede foreldre (8 prosent). Selv om andelen siktede er høyere for mennene, er det samme mønster for begge kjønn.

Skilsmisse har vist seg å henge sammen med kriminalitet og andre problemer blant barna, men mekanismene antas oftest å gå via konflikter i hjemmet og psykologisk stress (Juby mfl. 2001).

Tabell 7.2. Siktede for forbrytelser, etter kjønn og egenskaper ved foreldre. Kohort født 1982. 1992-2004. Prosent

	Siktet i alt	Siktet menn	Siktet kvinner	Andel av totalen
I alt	11	18	5	100
Foreldres høyeste utdanning				
Universitet/høgskole	8	13	3	36
Videregående skole-nivå	13	20	6	59
Grunnskolenivå eller mindre	20	29	10	5
Uoppgitt	11	16	4	0
Familietype				
Foreldre gift/samboere	9	14	4	80
Foreldre ikke sammen	22	31	11	20
En av foreldrene enslig forsørger				
Ikke enslig forsørger	10	16	4	90
Enslig forsørger	24	34	12	10
Tenåringsmor				
20+ år ved fødsel	11	17	5	95
Maks. 20 år ved fødsel	22	32	11	5
Fars yrkestilknytning				
Ikke yrkestilknyttet	21	31	11	12
Yrkestilknyttet	10	20	6	88
Mors yrkestilknytning				
Ikke yrkestilknyttet	14	21	7	31
Yrkestilknyttet	10	16	4	69
Fars sosialhjelp				
Ikke sosialhjelp	11	17	5	96
Sosialhjelp	26	35	14	5
Mors sosialhjelp				
Ikke sosialhjelp	10	16	4	94
Sosialhjelp	29	40	16	6
Type bostedsstrøk				
Minst sentralt	10	15	4	16
Mindre sentralt	11	17	4	8
Noe sentralt	11	17	5	25
Mest sentralt	12	19	5	49

Kilde: Kriminalstatistikk og FD-Trygd, Statistisk sentralbyrå.

I 1992, da kohorten var 10 år, var det omtrent 20 prosent som hadde skilte foreldre (inkludert tidligere samboere). Dette tallet synes kanskje noe lavt siden vi i gjennomsnitt har en betydelig høyere skillsmisserate i Norge. Men vi ser her på hvor mange som er skilt når felles barn er 10 år.³ Andelen siktede er langt høyere blant de med skilte foreldre (22 prosent), enn blant de med gifte/samboende foreldre (9 prosent). Andelen siktede blant barna til enslige forsørgere⁴ (oftest mor) er også høyere enn gjennomsnittet, og er nesten helt lik som andelen blant skilte.

Mors alder ved fødsel har neppe noen direkte betydning for barnas kriminalitet, men det å få barn i svært ung alder er korrelert med andre negative forhold (Mollborn 2007). Særlig kan det ha praktiske konsekvenser både for morens videre utdanning og yrkestilknytning. I denne analysen skilles det etter om mors alder var over eller under 20 år ved barnets fødsel, og det er forholdsvis få i denne kohorten som har en så ung mor (5 prosent). For disse er andelen siktede blant barna omtrent dobbelt så høy som for dem som har eldre mødre, både for menn og kvinner.

Vi ser her på to økonomiske indikatorer: om mor/far var yrkestilknyttet i 1993⁵ og mors/fars mottak av sosialhjelp i 1992. Yrkestilknyttet er her definert som å ha yrkesinntekt (sum av lønns- og næringsinntekt) større enn minstepensjonen til en enslig.⁶ På denne måten har dette målet også en sosial dimensjon, ved at yrkestilknytning også angir en viktig type sosial identitet og tilhørighet. Noen av de som ikke er yrkestilknyttet kan være studenter eller trygdede, eller av andre grunner utenfor arbeidsstyrken. Riktignok er det slik at lav inntekt og yrkestilknytning kan være et forbigående feno-

men, og noen vil trolig ha en høyere gjennomsnittlig yrkesinntekt over noe lengre tidsrom. Det gir likevel en indikasjon på svak stilling på arbeidsmarkedet og dårlig økonomi.

Blant barn av fedre som ikke er yrkestilknyttet, er andelen siktede høyere (21 prosent) enn blant barn av yrkestilknyttede fedre (10 prosent). Dette mønsteret viser seg både for kvinner og menn. Når vi ser på mors yrkestilknytning, gir det tilsvarende, men noe mindre utslag. Når fars og mors yrkestilknytning gir forskjellig utslag, kan dette være et resultat av at det er vanligere at mor er utenfor arbeidslivet enn at far er det. Mors lave inntekt er dermed ikke nødvendigvis en like sterk indikator på familiens økonomiske situasjon som det fars inntekt er.

Sosialhjelp er et mer direkte mål på økonomiske problemer fordi sosialhjelp er behovsprøvd ytelse som er tenkt som en minstesikring for økonomisk dårlig stilte personer. Det er derfor også rimelig å tolke dette som en indikator på fattigdom (Fløtten, Dahl og Grønningseter 2001). Sosialhjelp gis i utgangspunktet til husstanden slik at det er hele familiens økonomi som tas til vurdering. For de familiene som ikke er skilt, vil det derfor sjelden være mer enn en av foreldrene som er registrert som mottakere av sosialhjelp, selv om det også kan forekomme. I hele kohorten hadde 5 prosent en far, og 6 prosent en mor som mottok sosialhjelp i løpet av 1992. Sosialhjelp slår sterkt ut med hensyn til barnas kriminalitet, og ganske likt for menn og kvinner. Der far mottok sosialhjelp var det 26 prosent siktede, og der mor mottok sosialhjelp var andelen 29 prosent. Disse tallene må selvsagt ikke tolkes som at det er sosialhjelp i seg selv som har betydning for kriminaliteten, men den økonomiske

situasjonen familien er i, og de økonomiske betingelsene barna befinner seg i.

En siste faktor vi skal se på her, er bostedsstrøk, det vil si om personen bor i et såkalt sentralt strøk eller ikke.⁷ Det er to grunner til å se på dette. At sentrale strøk er rike på tilbud og muligheter gjelder ikke bare legale tilbud, men også tilgang til illegale muligheter og miljøer. Det har også vært foreslått at sosial kontroll særlig i byer er mindre effektivt enn på landsbygda (Christie 1982). Dette målet gir imidlertid lite utslag. Det er en svak tendens til høyere siktelsesrate med økt sentralitet, men forskjellene er beskjedne.⁸

7.3.2. Foreldrenes kriminalitet

Det har vist seg å være en viss sammenheng mellom foreldres og barns kriminalitet (Farrington mfl. 2001). I registrene har vi også informasjon om foreldrene har et kriminelt rulleblad eller ikke. I vårt datamateriale er det mulig å se på foreldrenes registrerte kriminalitet fra det samme materialet som for barnas kriminalitet. Dette innebærer at vi bare kan undersøke foreldrenes kriminalitet i samme periode som barna, det vil si i perioden 1992-2004. Vi ser her bort fra forseelser, og ser kun på forbrytelser, og om de har blitt siktet minst en gang i løpet av perioden.

Den sosiale betydningen av at foreldrene har vært i politiets søkelys kan være stor, men kan også være uten direkte betydning og helt ukjent for barna i familien. Dette må antas å avhenge blant annet av eventuell straffereaksjon og hvorvidt lovbruddet er kjent i barnas sosiale miljø med mulig uformelle sosiale reaksjoner knyttet til lovbruddet. For det første kan man tenke seg konsekvenser for barna i form av sosiale problemer i forhold til

særlig venner og skole. For det andre kan man tenke seg at foreldre som begår lovbrudd i mindre grad vil ta det så nøye om barna begår lovbrudd, eller eventuelt motsatt; at barna i mindre grad hører på foreldrenes formaninger. Med andre ord kan dette innebære at den sosiale kontrollen og oppdragelsen fra foreldrenes side i mindre grad bidrar til lovlydighet. Dette har vi rimeligvis ikke noen direkte opplysninger om i registrene.

Hvis foreldrene får en straffereaksjon, kan det få direkte konsekvenser for resten av familien. De sosiale reaksjonene, som antydnet ovenfor, vil kunne være enda sterkere og tydeligere blant annet fordi en straffereaksjon kan være vanskelig å holde skjult for omgivelsene. Men det kan også være direkte praktiske og økonomiske konsekvenser for familien, for eksempel hvis en inntekt blir borte som følge av fengselsstraff. Dette vil avhenge blant annet av fengselsstraffens lengde, men det har vi ikke tilgjengelige opplysninger om i dette materialet.

Narkotikaforbrytelser er i stor grad dominert av bruk og besittelse av illegale rusmidler og kan også tas som en indikasjon på eget rusmisbruk. Videre er den typen lovbrudd særlig knyttet til bruk og besittelse på offentlig sted der man er utsatt for å bli stoppet og sjekket av politiet. Andre typer narkotikakriminalitet vil delvis også være nært forbundet med eget bruk (Bødal 1999). Å ha rusmisbrukende foreldre vil trolig være en ytterligere sterk belastning for barna, og være en indikasjon både på økonomiske og sosiale problemer som ellers ikke fanges opp av de andre tilgjengelige indikatorene. Foreldrenes siktelser for bruk og besittelse er derfor også inkludert i tabell 7.3.

Som det ble nevnt innledningsvis, henger kriminalitet tett sammen med alder, og vi må forvente at de fleste foreldrene har rukket å bli godt over 30 år i 1992. Med andre ord: de aller fleste foreldrene som påbegynte en lovbruddskarriere da de selv var ungdommer vil ha avsluttet denne karrieren for lengst. De som likevel ble siktet i denne perioden vil da enten være de som ikke sluttet, eller der enkelthendelser forekom i voksen alder. Det kan også være noen som påbegynner en mer alvorlig lovbruddskarriere i voksen alder, men dette antas å være svært uvanlig (Eggleston og Laub 2002).

Tabell 7.3 viser at det ikke er mange (ca. 5 prosent) som har en forelder som har vært siktet for forbrytelser i perioden. Siden det er såpass få i hele materialet som har siktede foreldre, vil tallene for de uten siktede foreldre ligge svært nær gjennomsnittet for hele utvalget. Det er enda færre som har foreldre som har fått en ubetinget fengselsdom (2,4 prosent). Selv om det oftest er faren det er snakk om, ser vi her på siktelsler for begge foreldrene samlet fordi tallene ellers blir

Tabell 7.3. Siktede for forbrytelser, etter kjønn og foreldres kriminalitet. Kohort født 1982. 1992-2004. Prosent

	Siktet i alt	Siktet gutter	Siktet jenter	Andel av totalen
Registrert kriminalitet				
Forelder ikke siktet	11	16	4	95
Forelder siktet	29	40	16	5
Ubetinget fengselsdom				
Forelder ikke fengslet	11	17	5	98
Forelder fengslet	30	42	16	2
Narkotikakriminalitet				
Forelder ikke siktet bruk og besittelse	11	17	5	99
Forelder siktet bruk og besittelse	40	54	26	1

Kilde: Kriminalstatistikk og FD-Trygd, Statistisk sentralbyrå.

svært små. Blant dem som har en forelder som har blitt siktet, er det 29 prosent av barna som ble siktet, og der en forelder ble fengslet er andelen bare litt høyere (30 prosent). Det er en vesentlig høyere andel siktede blant menn, men for begge kjønn har foreldrenes kriminalitet stor betydning for barnas kriminalitet.

Blant dem som har foreldre som har siktelsler for narkotikaforbrytelser, er det større forskjell mellom kjønnene. Riktig nok gjelder dette svært få foreldre, men for disse er andelen av barna som ble siktet betydelig høyere. Blant mennene er det 54 prosent, og blant kvinnene 26 prosent.

7.3.3. Har oppvekstkårene ulik betydning for ulike lovbrudd?

Vi har så langt bare sett på andelen som har blitt siktet for forbrytelser, men det er naturligvis stor variasjon i hvilken type lovbrudd ungdom blir siktet for. Selv om en stor andel bare blir siktet for et enkelt lovbrudd, er det noen som blir siktet for flere forskjellige typer lovbrudd. Vi skal her se på tre former for hva som ofte blir betegnet som tradisjonell kriminalitet: Vinningsforbrytelser, vold og narkotikaforbrytelser. Disse er definert på tilsvarende måte som i kriminalstatistikken⁹ med unntak av at forseelsene er holdt utenfor. Vi ser altså bare på forbrytelser.

På den ene siden kan det tenkes at oppvekstkår kan ha ulik betydning for forskjellige typer kriminalitet. Det er ikke nødvendigvis de samme sosiale mekanismer som ligger bak tyveri, vold og narkotikakriminalitet. Tilsvarende kan det være helt andre prosesser som ligger bak økonomisk kriminalitet, miljøkriminalitet og seksualkriminalitet, men for denne aldersgruppen er det så lav forekomst av slike typer lovbrudd at det er liten mulig-

het for å se nærmere på dette her. Vi kan for eksempel tenke oss at vinningslovbrudd er sterkere knyttet til økonomiske problemer, fordi dårlig råd vil gi motivasjon til å stjele gjenstander og goder som ellers ikke ville være tilgjengelig med legale midler. Volds- og narkotikaforbrytelser er muligens vanskeligere å forklare ut fra økonomiske motiver, men kan selvsagt også bli begått i forbindelse med handlinger som gir profitt, som for eksempel utpressing, pengeinnkreving eller salg av narkotika. I så fall er en sammenheng med økonomiske vansker ikke urimelig i denne sammenhengen heller. Når det gjelder narkotikakriminalitet, vil det i all hovedsak være snakk om bruk og besittelse av illegale stoffer selv om også noen blir tatt for smugling og mer alvorlig narkotikakriminalitet. Men blant de som begår mer alvorlig narkotikakriminalitet, er det mange som også blir tatt for bruk og besittelse, og blant de som ble siktet for narkotikalovbrudd, var det bare 22 personer i materialet som ikke (også) hadde blitt siktet for bruk og besittelse. Tidligere studier har da også vist at smugling ofte blir begått av personer som har stoffproblemer selv (Bødal 1999). Vi kan derfor i denne sammenhengen se på siktelse for narkotikaforbrytelser som en indikator på rusproblemer.

Det er imidlertid ikke sikkert at direkte økonomiske motiver er den beste innfallsvinkelen. Ulike typer lovbrudd kan også sees på som uttrykk for generell problematferd, men som kan gi forskjellig utslag for forskjellige personer (for eksempel Gottfredson og Hirschi 1990). I så fall kan sammenhengen mellom oppvekstkår og ulike typer kriminalitet gå via en generell sosial mistilpasning og marginalisering. Vi burde da finne tilsvarende sammenhenger mellom oppvekstkår og

de ulike typer kriminalitet, som bare er forskjellig i nivå.

Tabell 7.4 viser andel siktede for minst en av disse tre typene lovbrudd fordelt etter de samme indikatorene på oppvekstkår som er benyttet ovenfor. 5 prosent ble

Tabell 7.4. Andel siktet for ulike typer forbrytelser, etter kjønn. Prosent

	Vinnings- kriminalitet	Volds- kriminalitet	Narkotika- kriminalitet
I alt	5	3	5
Kjønn			
Menn	8	5	8
Kvinner	2	1	3
Familietype			
Foreldre gift/samboere	3	2	4
Foreldre ikke sammen	10	7	12
Foreldres høyeste utdanning			
Universitet/høgskole	3	2	4
Videregående skole- nivå	5	4	6
Grunnskolenivå eller mindre	9	7	9
Uoppgitt	8	3	3
En av foreldrene enslig forsørger			
Ikke enslig forsørger	4	3	5
Enslig forsørger .	12	7	13
Tenåringsmor			
20+ år ved fødsel	4	3	5
Maks. 20 år ved fødsel	11	7	12
Fars yrkestilknytning			
Ikke yrkestilknyttet	10	7	11
Yrkestilknyttet ...	4	3	5
Mors yrkestilknytning			
Ikke yrkestilknyttet	7	4	7
Yrkestilknyttet ...	4	3	5
Far sosialhjelp			
Ikke sosialhjelp ..	4	3	5
Sosialhjelp	13	8	14
Mor sosialhjelp			
Ikke sosialhjelp ..	4	3	5
Sosialhjelp	16	9	16
Bostedsstrøk			
Minst sentralt	4	3	4
Mindre sentralt .	5	3	4
Noe sentralt	5	3	5
Mest sentralt	5	3	6

Kilde. Kriminalstatistikk og FD-Trygd, Statistisk sentralbyrå.

siktet for vinningskriminalitet, 3 prosent for voldskriminalitet, og 5 prosent for narkotikakriminalitet. Mens vinnings- og narkotikakriminalitet er omtrent like vanlig blant mennene, er narkotikakriminalitet litt vanligere enn vinningskriminalitet blant kvinnene.

Det er også et gjennomgående trekk at vi finner tilsvarende sammenhenger mellom oppvekstkår og disse typene lovbrudd som vi fant for siktelsener for forbrytelser generelt. Alle indikatorer på ufordelaktige oppvekstkår henger sammen med en høyere kriminalitetsrate. Dette gjelder altså for både vinnings-, volds- og narkotikaforbrytelser for samtlige indikatorer.

Bostedsstrøk slår i liten grad ut for forbrytelser (jmfør tabell 7.2), vinningskriminalitet og vold. Det er derimot sterkere sammenheng med narkotikakriminalitet. Vi kan anta at tilgjengeligheten og markedet for illegale stoffer vil være større i de sentrale strøk, og da særlig i de større byene, enn i resten av landet. Slik sett er det ikke overraskende at betydningen av å bo i storby ville være større for narkotikalovbrudd enn for andre typer lovbrudd.

Vi kan også tenke oss at sammenhengene med foreldres registrerte kriminalitet ville vise tilsvarende sammenhenger, men dette gjelder så få av foreldrene at det blir lite meningsfullt å dele opp materialet videre her.

7.4. Oppsummering

Det er stor faglig enighet om at det er en sterk sammenheng mellom sosiale problemer og kriminalitet. Imidlertid er det ikke uten videre entydig hvilke prosesser som ligger bak denne sammenheng. Det kan vel så gjerne tenkes at det er kriminalitet og en selvvalgt avvikende atferd som forårsaker dårlige levekår som at sam-

menhengen skulle gå andre veien. Når det gjelder barn og ungdom er de likevel i stor grad avhengige av sine foreldre og foresattes situasjon. Foreldrenes levekår er dermed bestemmende for barnas levekår, og vi kan i stor grad se bort fra at barna velger livsstil helt uavhengig av bakgrunn og oppvekstkår.

Vi har ovenfor sett at det er systematisk variasjon mellom oppvekstkår og kriminalitet, selv om de fleste med dårlige oppvekstkår ikke blir siktet, og det er en høy andel siktede også blant dem fra mer normale forhold. Indikatorer på dårlige kår eller begrenset ressurstilgang ved 10-årsalder henger sammen med høyere andel siktede for forbrytelser i løpet av ungdomstiden. Både lav utdanning hos foreldrene, skilsmisse, ikke være yrkestilknyttet og mottak av sosialhjelp henger sammen med høyere sannsynlighet for siktelse hos barna. Bostedsstrøk gir bare et lite utslag, men det er en antydning til høyere andel siktede blant dem som bor i de mer sentrale strøk. Registrert kriminalitet blant foreldrene er forholdsvis sjelden, men i de tilfellene der en av foreldrene er siktet, er andelen siktede blant barna betydelig høyere. Dette gjelder særlig der en forelder er siktet for bruk og besittelse av narkotika, noe som antyder rusmisbruk blant forelderen.

Dette antyder at kriminalitet henger sammen med en rekke oppvekstproblemer og dårlige levekår. Det er dermed nærliggende å tro at allmenne tiltak for å bedre særlig utsatte gruppers oppvekstkår også kan ha en kriminalitetsforebyggende effekt. Men gode oppvekstkår er selvsagt viktig uavhengig av dette, av mange grunner. De personene som utvikler en lovbruddskarriere, får også i stor grad andre levekårsproblemer selv. Jo mer alvorlig lovbruddskarriere de har, desto

høyere er andelen som blant annet bruker illegale rusmidler, har svært lite skolegang, mangler tilknytning til arbeidslivet, og er sosialhjelpmottakere (Skarðhamar 2005). Studier fra andre land har dessuten vist at kriminalitet henger sammen med en rekke andre problemer senere i livet, deriblant dårlig helse og høyere dødelighet (Odgers mfl. 2006). Når vi her har undersøkt kriminalitet i forhold til foreldrenes egenskaper, er dette trolig bare én dimensjon i forhold til en rekke andre negative utfall. Årsaksrekken fra oppvekstkår til kriminalitet kan dermed være indirekte, og gå via flere andre personlige og sosiale problemer som former disse barnas liv før kriminalitet blir et aktuelt handlingsvalg. Den generelle ressursituasjonen og ulemper under oppveksten danner rammene for deres livssjanser, og dårlige oppvekstkår øker sjansen for ulike typer problemer og problematferd som så i sin tur kan føre til kriminalitet.

Noter

- ¹ For nærmere informasjon se <http://www.ssb.no/emner/03/05/lovbrudde/om.html>
- ² Se: http://www.ssb.no/emner/03/05/a_krim_tab/om.html
- ³ Til sammenligning var det i 1989 omtrent 82 prosent av alle barn under 18 år som bodde med begge sine foreldre. (Kilde: SSB, www.ssb.no/02/barn_og_unge/2006/familie/)
- ⁴ Disse har mottatt overgangsstønad for enslige forsørgere i 1992. På den tiden var det mulig å motta slik stønad selv om man hadde fått ny samboer, slik at det er noe uklart hvor enslige de faktisk var. Disse reglene ble endret i 1999.
- ⁵ Opplysninger fra inntektsregisteret er ikke tilgjengelig gjennom FD-Trygd før i 1993.
- ⁶ I 1993 var dette beløpet 59 440 kroner.
- ⁷ Se www.ssb.no/stabas
- ⁸ For ordens skyld ble analysen gjort for bosted i de fire største byene i Norge, men det er ikke vist her. Dette ga også svært lite utslag.
- ⁹ Se www.ssb.no/emner/03/05/nos_kriminal/vedleggb.pdf

Referanser

- Balvig, F. (1981): «Ungdomskriminalitet - med særlig henblik på rettssystemets utvælgelsesmekanismer.» i *Årsberetning for Kriminalistisk institutt*, København: Københavns universitet.
- Bødal, K. (1999): *I det lange løp. En etterundersøkelse av langtidsdømte i Norge 1980-89*. Oslo: Justis- og politidepartementet.
- Christie, N. (1982): *Hvor tett et samfunn?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Eggleston, E. P., og J. H. Laub (2002): «The onset of adult offending: A neglected dimension of the criminal career.» *Journal of criminal justice*, 30:603-22.
- Elstad, J. I., E.Dahl, og D. Hofoss (2005): «Skjev inntektsfordeling og geografiske forskjeller i dødelighet.» *Tidsskrift for den Norske lægeforening*, 125:3082-4.
- Farrington, D., D.Jolliffe, R. Loeber, M. Stouthamer-Loeber, og L. M. Kalb (2001): «The concentration of offenders in families, and family criminality in the prediction of boys' delinquency.» *Journal of adolescence*, 24:579-96.
- Farrington, D. P., D. Jolliffe, J. D. Hawkins, R. F. Catalano, K. G. Hill, og R. Kosterman (2003): «Comparing delinquency careers in court records and self-reports.» *Criminology* 41:933-58.
- Fergusson, D., N. Swain-Campbell, og J. Horwood (2004): «How does childhood economic disadvantage lead to crime?» *Journal of child psychology and psychiatry*, 45:956-66.
- Fløtten, T., E. Dahl, og A. Grønningsæter (2001): «Den norske fattigdommen:

Hvordan arter den seg, hvor lenge varer den og hva kan vi gjøre med den?», *Fafo-notat*. Oslo: Fafo.

Gottfredson, M. R., og T. Hirschi. (1990): *A general theory of crime*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.

Hansen, M. N. (2001): «Education and economic rewards. Variations by social-class origin and income measure.» *European sociological review*, 17:209-31.

Høigård, C. (1997): «Hva er kriminologi?» *Kriminologi*, L. Finstad og C. Høigård (red). s.13-29, Oslo: Pax.

Juby, H., og D. P. Farrington (2001): «Disentangling the Link between Disrupted Families and Delinquency: Sociodemography, Ethnicity and Risk Behaviours», *British Journal of Criminology* 41:22-40.

Mastekaasa, A. (2004): «Social origins and recruitment to Norwegian business and public sector.» *European sociological review*, 20:221-35.

Mollborn, Stefanie (2007): «Making the best of a bad situation: Material resources and teenage parenthood.» *Journal of Marriage and Family*, 69:92-104.

Odgers, C. L., A. Caspi, J. M. Broadbent, N. Dickinson, R. J. Hancox, H.L. Harrington, R. Poulton, M. R. Sears, M. Thomson, og T. E. Moffitt. (2006): «Conduct problem subtypes in males predict differential adult health burden.» *Archives of Psychiatry*. 64:476-84

Raaum, Oddbjørn (2003): «Familiebakgrunn, oppvekstmiljø og utdanningskarrierer.» *Utdanning 2003*, Statistisk sentralbyrå.

Sampson, R. J., og J. H. Laub (1993): *Crime in the making: pathways and turning points through life*. London: Harvard University Press.

Skarðhamar, T. (2005): «Lovbruddskarrierer og levekår: en analyse av fødselskullet 1977», *Rapport 2005/9*, Statistisk sentralbyrå

Skarðhamar, T. (2006): «Kriminalitet gjennom ungdomstiden blant nordmenn og ikke-vestlige innvandrere. En analyse av fødselskullet 1977», *Notater 2006/33*. Statistisk sentralbyrå.

Sletten, M. A. (2007): «Utsatt familieliv - dårlig råd og problematferd blant ungdom.» *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 7:53-75.